



Çeviribilimde Restrospektif ve Prospektif Kavramları: Retrospektif ve Prospektif Çeviri Kuramları Retrospective and Prospective Concepts in Translation Studies: Retrospective and Prospective Translation Theories

Mehmet Cem ODACIOĞLU

Bartın Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü

E-mail: cemodacioglu@bartin.edu.tr

Fadime ÇOBAN

Sakarya Üniversitesi SBE Çeviribilim Bölümü Doktora Öğrencisi

E-mail: fcoban@sakarya.edu.tr

Öz

Bilindiği gibi çeviri tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Dolayısıyla çeviri, tarihte insanoğlunun farklı kültürler ve toplumlarla ticaret, savaş ve kültürel ilişkiler aracılığı ile etkileşime geçtiği ilk andan beri yapılagelen bir etkinlik olmuştur. Bu etkinliğin bilimsel bir statü kazanması ise yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren mümkün olabilmıştır. Bununla birlikte çevirinin bilimsel bir statü kazanarak akademik bir disiplin haline dönüşmesinde onun salt süreç boyutuyla değil ürün ve işlev boyutlarıyla da çok yönlü değerlendirilmesi etkilidir. Farklı disiplinlerle iletişim içinde akademik bir disiplin olma yolunda ilerleme sürecine girmiş olan çeviri etkinliği daha sonra çeviribilim adıyla anılmaya başlanmış ve disiplinler arası bir bilim dalına dönüşmüştür. Paralel şekilde çeviriyi süreç, işlev ve ürün boyutlarında değerlendirebilmek için farklı dönemlerde farklı çeviri kuramları ortaya atılmıştır. Çeviri henüz disiplin haline gelmeden önce, çeviri eylemi salt dilsel bir aktarım olarak görüldüğünden dilbilim ekseninde geliştirilen eşdeğerlik yaklaşımları ilk dilbilim temelli çeviri kuramları olarak ele alınabilir. Ancak özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeviri dilsel aktarım olmanın ötesinde bir kültür aktarımı olarak da ele alınmaya başlandığından özellikle işlevci çeviri kuramları, çoğuldizge ve betimleyici çeviri yaklaşımı gibi kuramlar ortaya çıkmıştır. Bu, çeviribilimde araştırma nesnesi kavramını ortaya çıkarmıştır. Zira araştırma nesnesi olmadan bilim dalları oluşamaz. Günümüzde de çeviribilimin araştırma nesnelere gelişmeye başlamıştır. Bu da çeviribilimin yeni kuramlara ihtiyaç duyma eğilimini artırmaktadır. Bu çalışmada çeviri kuramları retrospektif (geriye dönük) ve prospektif (ileriye dönük) kavramları altında iki kategoriye ayrılarak ele alınmış, hangi çeviri kuramının retrospektif hangi çeviri kuramının prospektif olduğu ve bunların dereceleri irdelenmiştir. Ayrıca özellikle prospektif kategorisinin altı genişletilerek, yeni çeviri kuramları geliştirilmesi gerektiği tartışılmış ve bu bağlamda bazı önerilerde bulunulmuştur. Çalışmanın çeviribilimin bilimsel ilerlemeye eğilimli yapısını olumlu etkileyeceği ve çeviribilim kuramlarının artırılması için teorisyenleri harekete geçireceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Çeviri etkinliği, çeviribilim, prospektif, ileriye dönük, retrospektif, geriye dönük, araştırma nesnesi.



Abstract

As known, the history of translation is as old as the history of mankind. Therefore, translation has turned into a compulsory activity conducted since the integration of different cultures and societies through trade, wars and cultural affairs. However, translation activity could gain a scientific status only as of the first half of the 20th century. What accelerated the recognition of translation as a scientific field was its evaluation in terms of product and function orientedness other than focus on only the translating process. Starting to have a relationship with other disciplines over time, translation is now associated with the name of translation studies and it is regarded as an inter-disciplinary field. In order to entirely assess translation in terms of process, function and product dimensions, different translation theories were developed in different times. Before turning into an inter-disciplinary field, translation activity was only regarded as a linguistic transfer and the first translation theories benefited from linguistic based equivalence approaches. However especially since the first half of the 20th century, translation activity was started to be seen as both the linguistic and cultural transfer. This meant that new translation theories were required at that time such as functional translation theories, polysystem and descriptive translation theories. This brought the concept of research object within translation studies since scientific fields require the presence of research objects. In our present day, the research object of translation studies has however begun to increase. This has in parallel increased the need for new translation theories.

In this study, we categorize current translation theories under two concepts: restrospective and prospective and explain which category these translation theories fit. In addition, we enhance the concept of prospective by discussing that new translation theories must be placed under this category. Last but not least, this study is thought to contribute to the development of translation studies as a scientific field and encourage translation scholars to find new translation theories for new situations.

Keywords: Translation activity, translation studies, prospective, restrospective, research object.

1.Giriş

James Holmes'un "Çeviribilimin Adı ve Doğası" başlığındaki bildirisiyle akademik disiplin olma yolunda önemli bir mesafe kat eden ve diğer disiplinlerle kurduğu ilişkiler bakımından inter-disipliner bir bilim dalı haline dönüşen çeviribilim (translation studies) çeviri etkinliğinin salt süreçten ibaret olmadığı aksine çevirinin işlev, süreç ve ürün boyutlarıyla bir arada değerlendirilmesi gerektiğini akla getiren bir kavramdır. Bununla beraber önceden

sadece dilsel bir aktarım olduğu düşünülen ve yabancı dil eğitimi amacıyla kullanılan çevirinin akademik disiplin haline dönüşmesiyle kendine özgü araştırma nesnelerinin ortaya çıktığı söylenebilir zira bilindiği gibi bilim dallarının bilimsel özelliklerini korumaları için somut veriler sunan araştırma nesnelerinin oluşması gerekmektedir. Bu bağlamda çevirinin süreç boyutunun yanı sıra işlev ve ürün boyutlarıyla ele alınmaya da başlanmasıyla çeviri pratiğinin bilimsel bir düzlemde açıklanabilmesini mümkün kılan ve



sosyoloji/edebiyat gibi farklı disiplinlerden etkilenecek farklı isimlerle çeviri kuramları geliştirilmiştir. Bu kuramların bazıları çeviriyi ürün boyutuyla ele alırken, bazıları ise işlev boyutuna ya da süreç boyutuna odaklanmaktadır.

Bu çalışmanın ilk kısmında öncelikle çevirinin salt dilsel aktarım olduğu düşünülen yıllarda önem kazanan eşdeğerlik kuramları ve çeviribilim dünyasında en çok kabul gören kuramlar içinde yer alan genel bir başlıkla ele alınabilecek işlevci çeviri, çoğuldizge ve betimleyici çeviri araştırmaları kuramları üzerinde durulacaktır. Sonraki kısımda ise bu kuramlardan hangilerinin restrospektif hangilerinin prospektif olduğu açıklanacak, bir diğer ifade ile restrospektif ve prospektif yaklaşımların⁶⁵ çeviribilim içindeki yeri tartışmaya açılacaktır. Bu noktada özellikle prospektif kavramının altı genişletilmeye çalışılarak, yeni çeviri kuramlarının bu kategoriye uygun olup olmadığı betimleyici yöntemle açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmada belli başlı kuramlara değinilmesinin nedeni çalışmanın sınırı ile ilgilidir.

1.1 Çalışmada esas alınan araştırma sorunları şu şekilde belirtilebilir:

- Dilsel yaklaşımlar çeviri etkinliğinin bilimsel düzlemde anlaşılması için yeterli midir?
- Çeviri etkinliği dilsel aktarım olarak görüldüğünde restrospektif ve

prospektif kavramlardan hangisinin altında incelenmeye uygundur?

- Restrospektif kavramı çeviribilime neler sunmaktadır? Öte yandan prospektif kavramı çeviribilime neler sunmaktadır?
- Restrospektif çeviri kuramlarıyla kast edilen nedir? Öte yandan prospektif çeviri kuramlarıyla kast edilen nedir?
- Restrospektif çeviri kuramlarına hangi kuramlar girmektedir? Öte yandan prospektif çeviri kuramlarına hangi kuramlar girmektedir?
- Prospektif kavramı altında yeni çeviri kuramları geliştirmek mümkün müdür?

2. Çeviri Kuramları: Eşdeğerlik Kuramı, İşlevci Çeviri Kuramları, Çoğuldizge Kuramı ve Betimleyici, Çeviri Araştırmaları Kuramı.

2.1 Eşdeğerlik Kuramı

Çeviri kuramlarının geliştirildiği dönemleri Snell Hornby (2006) dönüş kavramı (turn) ile açıklamaktadır. Buna göre bu çalışmada ilk üzerinde durulacak dönüş, çevirinin özellikle uygulamalı dilbilimin bit alt kolu olarak dilbilimden bağımsız olarak ele alınmadığı dilsel dönüştür (linguistic turn). Bu dönemde çeviri sadece eşdeğerlik odaklı dilbilim kuramlarıyla açıklanmaktaydı. *Glossary of Linguistic Terms*'e göre çeviribilimsel eşdeğerlik, bir dildeki

⁶⁵ krş. Hurtado Albir, Amparo; Englund Dimitrova, Birgitta ve Lacrus Isabel (2015), "A retrospective and prospective view of translation research from an empirical,

experimental, and cognitive perspective: the TREC network".



kelimelerin veya ifadelerin öteki dildeki çevirisi arasındaki benzerlik olarak tanımlanabilir

<http://www.glossary.sil.org/term/translation-al-equivalence>). Bu tanıma bakıldığında çeviribilimdeki eşdeğerliğin kaynak ve erek metin arasında olduğu söylenebilir. Eşdeğerlik kavramı o halde akla sadece erek odaklılığı savunan çeviri kuramlarında olduğu gibi erek metin, erek kültür, erek kitle, erek dil gibi kavramları getirmemektedir. Aksine iki dil arasında eşdeğerliğin kurulabilmesi için kaynak metin, kaynak dil, kaynak kültür, kaynak kitle gibi kavramların da varlığı gerekmektedir. Çevirideki eşdeğerlik kavramı, bu nedenle çeviri etkinliğinin kaynak ve erek dilin varlığını gerektiren diller arası bir aktarım olduğunu akla getirmektedir. Her ne kadar bazı eşdeğerlik türleri kültür ve toplumu da ön plana çıkarır gibi görünse de çevirinin başarılabilmesi için her zaman bir kaynak metnin (çıkış metninin) varlığı gerekmektedir.

Çeviribilimde incelenebilecek bazı eşdeğerlik kuramları şu şekilde açıklanabilir:

Eugene Nida'ya göre iki çeşit eşdeğerlik vardır:

1. Biçimsel eşdeğerlik: Biçimsel eşdeğerlik kaynak metnin mesajının biçim ve içerik yönlerinden alıcı (erek dil) dile değiştirilmeden aktarılmasıdır.

2. Devingen eşdeğerlik: Bu eşdeğerlikte kaynak metindeki ileti erek dile kaynak dildeki etkiye benzer şekilde aynen aktarılır. Ancak bu işlem sırasında doğal bir

çeviri yapılması amaçlandığından alıcı kitlenin çeviriyi anlaması için kaynak metne yeniden bakma zorunluluğu yoktur. Çeviri metnin, kaynak metindeki mesajı alıcı kültüre kendi havuzundaki ifadelerle kaynak dildeki aynı etkiyi sağlayarak aktarması gerekmektedir (Nida, 1964: 159).

Newmark eşdeğerliği ikiye ayırmaktadır:

1. **Anlamsal eşdeğerlik** erek dilin izin verdiği ölçüde anlamsal ve söz dizimsel olarak kaynak metne benzer bir erek metin üretmeye dayalıdır.

2. **İletişim eşdeğerlik** ise iletişimsel olarak kaynak metne benzer bir etkinin erek dilde sağlanmasını akla getirmektedir. Burada akla çeviride erek kitlenin ön planda olduğu gelir. (bkz. Newmark, 1989).

Koller'e göre ise eşdeğerlik sınıflandırması şu şekildedir (Munday, 2008: 44).

• **Düz anlamsal eşdeğerlik:** Bu eşdeğerlik metnin dil dışı içeriği ile ilgilidir. Bir diğer ifade ile düz anlamsal eşdeğerlik metnin doğrudan nesnel konusuyla yani metnin dış göndergesel anlamıyla ilgilidir (Çakır, 1996: 96).

• **Yananlamsal eşdeğerlik:** Bu eşdeğerlik türü bilhassa yakın anlamlılıkla ilgili sözcük seçimlerini akla getirir.

• **Text normatif (metinsel) eşdeğerlik:** Metin türleriyle ilgilidir. Her metin farklı özelliklere sahiptir.

• **Dil kullanımsal eşdeğerlik:** Bu eşdeğerlikte öne çıkan iletinin alıcısına yönelik ya da ona uygun bir çeviri



yapılmasıdır. Dolayısıyla çevirinin iletişim boyutu ön plana çıkmaktadır.

• **Biçemsel eşdeğerlik:** Burada ise metnin biçimi ve estetiğini bir araya getiren üslubun erek dilde sağlanması ön plana çıkar. Dolayısıyla kaynak metin yazarının uyguladığı dil oyunları ve biçiminin çeviride sağlanması önem kazanır. Bu eşdeğerlik türü Nida'nın biçimsel eşdeğerliği ile karıştırılmamalıdır.

2.2 İşlevci Çeviri Kuramları

Özellikle 1980 yılından sonra Alman çeviribilimciler tarafından geliştirilen işlevci çeviri kuramları dilsel yaklaşımların aksine çevirinin hem diller arası hem de kültürler arası bir aktarım olduğunu ileri sürmüşler ve çeviride önemli olanın dilsel eşdeğerlik aramak veya bir diğer ifade ile kaynak odaklılık veya kaynak kutupluluk değil, çeviri için belirlenen işlev doğrultusunda erek odaklılık olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çeviri metin kaynak metinle aynı işleve sahip olabileceği gibi farklı bir işlevi de yerine getirebilir. Burada önemli olan erek kitlenin beklentisi ve daha da önemlisi çevirinin bir amaç doğrultusunda yapılmasıdır. O halde aslında işlev ve amaç arasında bir bağlantı kurulmuştur. İşlevci çeviri kuramları içerisinde belki de en önemlisi Reiss'in öğrencisi Vermeer'in geliştirdiği Skopos kuramıdır.

Vermeer kuramını geliştirirken Antik Yunan'a kadar gitmiş ve sofistlerin düşüncelerinden etkilenmiştir. Zaten kuramın adından da anlaşılacağı üzere Skopos Yunanca bir sözcüktür ve amaç,

niyet, maksat gibi anlamlara gelmektedir. Vermeer eylem kuramından etkilenecek geliştirdiği Skopos kuramında çevirinin de bir eylem olduğunu ve bu nedenle bir amaç doğrultusunda yapılması gerektiğini belirtir. Eğer bir eylemin amacı yoksa o aslında bir eylem değildir, ancak bir durum olabilir. Çevirmen uzman kimliğiyle bir çeviri işini almayı kabul ettiği zaman onu en basit nedenlerle bile olsa bir amaç doğrultusunda yapmaktadır. Zira çevirmenin amacı para kazanmak olabileceği gibi, kaynak metnin erek kültüre tanıtılması ya da tamamen erek kültürü yansıtacak bir erek metin üretmek olabilir. Skopos kuramı bu yönüyle erek odaklı bir kuramdır. Ancak zaman zaman kuram yanlış anlaşılmaktadır. Zira söz konusu kuram her ne kadar erek odaklılığı vurgulasa da kaynak metni tamamen yok saymamaktadır. Bunun nedeni zaman zaman erek kitlenin çevirmenden beklentisinin kaynak metni olduğu gibi erek dile aktarmasıdır. Skopos kuramında uzman bir çevirmen, çevirmenin bağlantıya geçtiği kendisine işi veren bir işveren (yayınevi) ve çeviri işinin yapılmasını isteyen bir müşteri (söz gelimi kaynak metnin yazarı) bulunmaktadır. Burada amaç yayınevi politikaları doğrultusunda belirlenebileceği gibi, çevirmen de uzman kimliğini kullanarak amacı kendisi belirleyebilir veya yeri geldiğinde özgür kararlar alabilir. Skopos kuramı çeviride görecelik kavramı öne çıkaran aslında çevirmen merkezli bir kuramdır. Zira çeviri sürecinde çevirmenin aldığı kararlar aynı metnin farklı bir çevirmen tarafından yapılan çevirisinde tamamen değişebilir (krş. Reiss ve Vermeer, 1984; 2014; Vermeer 1989; 2000; Tosun,



2000; Yazıcı, 2005, Eruz, 2003; Odacıoğlu, 2017).

Diğer bir işlevci çeviri kuramı da Finlandiyalı çeviribilimci Justa Holz Mänttari tarafından geliştirilen çeviriye ilişkin eylem kuramıdır. Bu kuram da tıpkı Skopos kuramı gibi her eylemin bir amaç taşıdığını ve çevirmenin de uzman kimliği ile bir amaç doğrultusunda hareket ettiğini belirtir. Bu amaç, erek odaklılık ekseninde belirlenir. Çeviriye ilişkin çevirmenin alacağı her karar ve eylem amaç ve işlev doğrultusunda belirlenir. Amaçlar genel olabileceği gibi çevirmenin çeviriden para kazanması gibi alt amaçlar (spesifik) da olabilir. Amaç belirlenip çeviri yapılırken ise Mänttari bir işbirliği modeli ileri sürmüştür. Bu model hiyerarşik bir sıralamayla oluşturulmuş olup sırasıyla şu aktörlerden oluşur: işi başlatan yani çeviriyi başlatan taraf (müşteri), komisyoncu yani çeviriyi ısmarlayan yayınevi, kaynak metin üreticisi (süreçte rolü oldukça azdır), erek metni üreten taraf yani çevirmen, erek metnin kullanıcısı (erek metni öğrencilere ders anlatmak amacıyla kullanan öğretmen), erek metnin son alıcısı (öğretmenin ders materyali olarak kullandığı metnin alıcısı öğrenciler) (krş. Mänttari, 1984; Reiss ve Vermeer, 1984; 2014; Vermeer 1989; 2000 ve Tosun, 2000, Yazıcı, 2005; Munday, 2008; Eruz, 2003; Şan, 2012; Odacıoğlu, 2017)⁶⁶.

⁶⁶ Her iki kuram da görecelik olgusunu öne çıkaran çevirmen merkezli kuramlar olup, profesyonel alan ve teknik metinlerin yanı sıra her türlü metin türüne ve çeviri alanına (yazılı ve sözlü) uygulanabileceği Vermeer ve

Bu kategoride Vermeer ve Mänttari'nin kuramı kadar ele alınmasa da yine önemli bir işlevci çeviri kuramı kabul edilebilecek diğer bir kuram da Vermeer'in öğrencisi Nord tarafından geliştirilmiş olan işlev artı sadakat kuramıdır (function plus loyalty). Nord'un kuramı radikal işlevciliğe karşı geliştirilmiştir. Bir diğer ifade ile işleve önem verip kaynak metni tamamen yok saymak Nord'a göre doğru bir yaklaşım değildir. Çeviri metin belirlenen işlev doğrultusunda hem erek odaklı olmalı hem de kaynak metne sadık olarak yapılmalıdır. Bu anlayışa göre çevirmen amaç belirlerken kaynak metin yazarına sırtını tamamen dönmemelidir ve ona karşı bazı sorumlulukları vardır. Nord bunu sadakat ilkesi kavramıyla açıklamaktadır. Sadakat ilkesi aslında bir bakıma kaynak ve erek metin arasında oluşan boşluğu kapatma görevi görmektedir (krş. Nord, 2007; Gürçağlar, 2011).

Bundan sonraki kısımda sistem kuramları içerisinde yer alan Zohar'ın Çoğuldizge ve Toury'nin Betimleyici Çeviri Araştırmaları Kuramları üzerinde kısaca durulacaktır.

2.3 Sistem Kuramları

2.3.1 Zohar'ın Çoğuldizge Kuramı

Tel Aviv Ekolünün temsilcilerinden İsraili Çeviribilimci Itamar Even Zohar tarafından ortaya atılan çoğuldizge kuramı kaynağını

Mänttari tarafından belirtilmiştir (Tosun, 2000; Ersoy, 2012).



sosyoloji ve edebiyattan alan ve çeviri sürecinden çok çeviri ürününü ön plana çıkaran bir edebi çeviri kuramı olarak kabul görebilir. Bu kuram işlevci çeviri kuramlarının aksine çeviri sürecine değil çeviri ürününe yoğunlaşmakta ve çeviriyi sosyo-kültürel bir bağlamda ele almaktadır. Çoğuldizge kuramında iki önemli kavram veya katman vardır. Bunlar çoklu bir sistemden oluşan bir edebiyat dizgesinde “merkez” ve “çevre” katmanlar olarak bilinir. Merkez ve çevre arasında süregelen bir rekabet söz konusudur ve bu rekabet sayesinde özellikle ulusal yazın çeviri eserler aracılığı ile devingen bir şekilde sürekli gelişme göstermektedir. Zira yeni eserlerin ulusal yazına çeviriler yoluyla kazandırılmasıyla merkezde yer alan kemikleşmiş edebiyatı oluşturan muhafazakâr metinler zamanla yerini bu eserlere kaptırmakta ve merkez çevreye, çevre ise merkeze kaymaktadır. Bir diğer ifade ile çeviriler zamanla eski edebiyata ait metin türlerini yerinden ederek, birincil ve yenilikten yana pozisyon sergileyerek o ulusal yazının gelişmesine katkı yapmaktadır. Zamanla da bu çeviriler aracılığı ile ulusal yazında bu eserlere benzer ancak orijinal dilde yazılmış çalışmalar üretilir. Böylelikle ulusal yazın çeşitlenir ve dinamik bir gelişme gösterir. Merkez ve çevre arasında meydana gelen bu yer değiştirmeler Zohar tarafından “transfer” kavramıyla da açıklanmaktadır. Peki hangi durumlarda çeviri eserler merkezdeki eserlerin yerini alır? Özellikle ulusal yazın kendi ürettiği eserler bakımından gelişmemiş, çoğuldizgesi oluşmamış ve genç ise, yazın güçsüz

konumdaysai edebiyat dizgesinde boşluklar veya dönüm noktaları yaşanıyorsa çeviri eserlerin merkeze geçebilmeleri mümkün hale gelmektedir. Bu, başta ulusal yazını savunan okuyucu kitlesi tarafından tepkiyle karşılanırsa da zamanla meydana getirdiği sosyo-kültürel etkiler bakımından kabul görebilir (krş. Even-Zohar, 1978; 2000; Tosun, 2001; Yazıcı, 2005; Munday, 2008; Parker, 2008; Şan, 2012; Odacıoğlu, 2017.). Bu yönleriyle çoğuldizge kuramının da erek kitlenin beklentilerine uygun bir sistem kuramı olduğu ileri sürülebilir.

2.3.2 *Toury'nin Betimleyici Çeviri Araştırmaları Kuramı*

İsrail ekolünün bir diğer temsilcisi Toury tarafından çoğuldizge kuramı ekseninde geliştirilen betimleyici çeviribilim kuramı da bir sistem kuramı olup, çeviriyi sosyo-kültürel bağlamda değerlendiren, erek kitleyi dikkate alan ve ürün odaklı edebi çeviri kuramıdır. Bu kurama göre kaynak metin bir sorun olarak karşımıza çıkabilirken, onun çözümü ise çeviri metindir. Bu kurama göre, aynı dönemde ya da farklı dönemlerde çevrilen eserler kendi içlerinde gerekse ve kaynak metinle karşılaştırma yoluyla betimlenerek bir toplum ve kültürün yapısı hakkında bilgiler edinilebilir. Bu durum çevirilerin nesnel olarak değerlendirilebilmesini mümkün kıldığı gibi bizlerin geçmiş dönemler ve şu an içinde yaşadığımız toplum yapısı hakkında bilgilenmemizi de sağlamaktadır. Ayrıca aynı eserin iki farklı çevirmen tarafından yapılmış olan çevirilerinin



betimlenmesi de yine aynı kültürde bile olsa çevirmenlerin farklı akımlardan ya da kültürel hareketlerden etkilenebileceğini görmek açısından faydalı veriler sunmaktadır. Toury kuramını açıklarken ayrıca norm kavramından bahseder. Zira özellikle çeviri eylemi veya etkinliği ürün boyutuna ulaşmadan önce çeviri sürecinde çevirmenin davranışlarını ve kararlarını belirleyen bazı normlar vardır (krş. Toury, 1978; 2000; Yazıcı, 2005; Munday, 2008; Şan, 2012; Odacıoğlu, 2017).

Bu normlardan ilkinin öncül normlar oluşturur. Öncül normlar henüz çeviri süreci başlamadan süreçle ilgili kararlar alınmasına dayanır. Buna göre bu adımda çevirmen çeviri sürecinde erek odaklılığı akla getiren kabul edilebilir bir çeviri veya tam tersi kaynak odaklılığı çağrıştıran yeterli bir çeviri yapıp yapmayacağına karar verir. İkinci aşama ise süreç öncesi normlar olarak bilinir. Bu aşamada da çeviri süreci henüz başlamamıştır. Ancak öncül norma karar verilmesinin ardından çevirmen sürece doğru ilerlemeye başlar ve hangi çeviri politikasıyla çeviri yapacağına karar verir. Bu aşamada ayrıca çeviri yapılacak metnin doğrudanlığı da tespit edilir. Bir diğer ifade ile çeviri yapılacak metin direkt A dilinden mi yoksa çevrilmiş bir versiyon olan aracı metinden mi yapılacaktır? Çeviri süreci başlamadan bunun da tespit edilmesi gerekir. Üçüncü ve son normlar ise işlemsel normlar adını almıştır. İşlemsellikten kasıt artık çeviri süreci başlamıştır. Bu aşamada çevirmenin metnin yapısıyla ilgili yapacağı her türlü değişiklik, ekleme ve çıkarma matrisel normlar kategorisinde incelenir. Bu ekleme ve çıkarmalar metnin makro

yapısıyla ilgilidir. Öte yandan metne yapılan küçük değişiklikler (sözcük seçimleri vb.) metinsel-dilsel norm başlığında ele alınır ve metnin mikro yapısıyla alakalıdır (bkz. Toury, 1995; Munday, 2008 ve Odacıoğlu, 2017).

Sonuç olarak gerek Zohar'ın Çoğuldizge Kuramı gerekse de Toury'nin Betimleyici Çeviri Araştırmaları Kuramı sistem kuramları altında değerlendirilen ve çeviri ürününe yoğunlaşan sosyo kültürel bağlamda değerlendirilen edebi çeviri kuramlarıdır. Her iki kuram ayrıca çeviri sosyolojisinin gelişmeye başlamasına öncülük eden kuramlar olarak da ele alınabilir.

3. Retrospektif ve Prospektif Kavramları

Retrospektif ve Prospektif kavramlarıyla ilgili yapılan araştırmalar sonucu söz konusu kavramların daha çok tıp bilim dalında kullanıldığı görülmüştür. Bununla beraber Retrospektif sözcüğü “retrospective” in transliterasyon yoluyla dilimize kazandırılmış halidir. Cambridge çevrimiçi sözlüğüne göre “retrospective” “geçmişe ait olan şey veya düşünceler” anlamına gelmektedir (<http://www.glossary.sil.org/term/translation-al-equivalence>). Prospektif sözcüğü de benzer şekilde “prospective” sözcüğünün transliterasyon yoluyla dilimize kazandırılmış halidir ve Oxford sözlüğüne göre geleceğe yönelik, gelecekte meydana gelecek veya meydana gelmesi beklenen şeyleri temsilen kullanılmaktadır



<https://en.oxforddictionaries.com/definition/prospective>)⁶⁷.

Bu kavramlarda yola çıkarak bilim dallarının farklı paradigmalara⁶⁸ üretebilmesi için geriye değil ileriye bakması ve yenilikleri bünyesine katarak, bilimsel devrimlerin yaşanması için her türlü zeminin oluşturulması gerektiği ileri sürülebilir. Zira geriye bakılarak ancak mevcut durum betimlenebilir ve olağan bilimin bulmacaları çözülebilir. Oysa ileriye bakılırsa gözlem ve deney yoluyla yeni alanların ortaya çıktığı bulgulanabilir. Bu da bilim dalını ileriye götüren bir gelişmedir. Bu ifadeyle kast edilen özellikle *prospektif çeviri kuramları* kısmında ifade edilecektir.

3.1 Tartışma

Yukarıda açıklanan çeviri kuramları tek tek değerlendirildiğinde özellikle çevirinin bir bilim dalı olma özelliği ortaya koymaya başladığı andan önce salt dilsel dönüş paradigmasıyla açıklandığı dönemde restrospektif yaklaşımın etkisi altında kaldığı ileri sürülebilir. Zira dilbilimsel bir terim olan eşdeğerlik kuramının işleyişi için bir kaynak metin bir de erek metin gerekmektedir. Kaynak metin geçmişte yazılmış bir metindir. Erek metin ise kaynak metnin yazılmasının ardından yazılacak olan metindir. Dolayısıyla çeviri eşdeğerlik yaklaşımıyla ele alındığında öncelikli olarak

bir kaynak metin yazılmış olmalıdır. Bu açıdan çevirmenlerin hangi eşdeğerlik türlerine başvurduğunun incelenmesi için sürekli olarak kaynak metne geri gitme yani retrospektif bir yaklaşım gösterme zorunluluğu ortaya çıkar. Bu durum çevirinin dilsel dönüş altında irdelendiği dönemde yeterli olabilirken, özellikle çevirinin salt dilsel bir aktarım olmadığını düşünölmeye başlandığı yirminci yüzyılın ikinci yarısının ardından kültürel dönüş (bkz. Hornby, 2006) altında incelenen çeviri kuramlarının çevirinin inter-disipliner boyutuna olumlu yönde katkı yapmaya başlaması, diğer bir ifade ile onu salt dilbilimin esaretinden kurtarma girişimiyle artık yeterli olmamaya başlamıştır.

Bu bağlamda geliştirilen önemli çeviri kuramlarından bazıları yukarıda açıklandığı gibi işlevci çeviri kuramlarıdır. Bir çevirinin işlev görebilmesi ve amacın başarılabilmesi için ise bir gelecek planı olması gerekir. Zira amaç geçmişe dönük olarak değil geleceğe dönük olarak belirlenir. Bu nedenle işlevci çeviri kuramlarının prospektif bir yaklaşımla geliştirildiği söylenebilir. Bu kuramların amacı eşdeğerlik arayışı değil, erek kitleyi ön planda tutan bir çeviri yapma anlayışıdır. Bunun için de çevirmenin kaynak metni ön plana çıkaran yaklaşım izlemek yerine çeviri sürecinde geleceğe dönük (ileriye dönük) kararlar alması ve erek odaklılığı öne çıkartan şekilde davranışlar sergilemesi gerekir. Bu yönüyle

⁶⁷ Zaten bilindiği gibi Retro ön eki geriye doğru, Pro en eki ise ön, ileriye doğru demektir (bkz. Tureng Sözlük).

⁶⁸ "Kuhn paradigmaları, "bir bilim çevresinde belli bir süre için bir model sağlayan, yani örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş

bilimsel başarılar" (Kuhn 1995: 42'den akt. Çilingir, çevrimiçi yazı, <http://www.dicle.edu.tr/Contents/eb14cd4e-c691-491f-9b59-0093514c9403.pdf>) olarak görüyor".



söz konusu bu kuramlar prospektif yaklaşımı benimser. Ancak bununla birlikte bu kuramların tamamıyla restrospektif yaklaşımı reddettiğini söylemek doğru değildir. Zira Vermeer'in de belirttiği gibi çevirmenin skoposunu belirlerken kaynak metni erek kitleye tanıtmaya amaç varsa amacın başarılabilmesi için kısmen de olsa retrospektif yaklaşıma başvurması gerekebilir. Ancak yine de burada önemli olanın erek kitlenin beklentileri olduğu unutulmamalıdır. Retrospektif yaklaşım bu bağlamda ancak prospektif yaklaşıma hizmet ettiği ölçüde yararlı olabilir. Bu durum Mänttari'nin çeviriye ilişkin eylemi kuramı için de söz konusudur ve aynı düşünceyle yaklaşılmalıdır.

Öte yandan restrospektif ve prospektif yaklaşımlar doğrultusunda Nord'un kuramının diğer iki çeviriye ilişkin eylem kuramına göre farklı bir noktada olduğu görülmektedir. Nord erek odaklılığı savunsa da yine de kaynak metne sadık kalınması gerektiğini söyleyerek, radikal işlevciliği reddetmiştir. Bu bağlamda Nord'un yaklaşımının hem sadakat bağlamında retrospektif hem de erek odaklılık açısından prospektif olduğu ileri sürülebilir. Ancak genel olarak işlevci çeviri kuramlarının değerlendirilmesinden çıkan sonuç bu kuramların çoğunlukla erek odaklı olduğu ve prospektif yaklaşım izlediğidir.

Retrospektif ve Prospektif kavramları sistem kuramları içinde yer alan edebi çeviri kuramlarından Zohar'ın Çoğuldizgesi ve Toury'nin Betimleyici Çeviri Araştırmaları bağlamında ele alınacak olursa, bu kuramların çeviri ürünü bazında genel

olarak erek kitleye hizmet ettiği söylenebilir. Dolayısıyla söz konusu bu kuramlarda kaynak metin erek kitlenin hizmetine verilmiştir. Zira kaynak metinden yapılan çeviriler çoğuldizge kuramındaki anlayışa göre ulusal yazını yani erek kitleyi güçlendirmek için, betimleyici çeviri anlayışında da benzer şekilde özellikle kaynak metinler ve erek metinlerin betimlenip bir toplumun sosyo-kültürel yapısı ortaya çıkarılmaktadır. Bu açıdan kaynak metin sos-kültürel bağlamda erek kitlenin gelişmesi için başvurulmuş bir kaynak niteliği görmektedir. O halde bu kuramlar da temelde prospektif yaklaşımı savunmakta olup, retrospektif yaklaşımı reddetmemekle birlikte ondan sadece yararlanmaktadır.

3.1.1. Prospektif Çeviri Kuramları

Yukarıdaki tartışmadan görülebileceği gibi çeviribilimin bilimsel bir düzlemde ilerleyebilmesi ve bilimsel devrimlerin yaşanabilmesi için temelde retrospektif yaklaşımların yerine prospektif yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir. Ya da retrospektif yaklaşımlar tamamen reddedilmemekle birlikte prospektif yaklaşımları takviye amacıyla kullanılmalıdır. Çeviri etkinliğini süreç, işlev ve ürün boyutlarıyla değerlendirirken özellikle yirmi birinci yüzyılın sanayi devrimi sayılabilecek bilişim ve iletişim teknolojilerinin çevirmenlere sunduğu yenilikler ve böylelikle yeni metin türlerinin ortaya çıkmasıyla ve paralel şekilde farklı alanlarda çeviri taleplerinin artması sonucu çeviri kuramlarının yeniden yorumlanması ve yeni çeviri kuramlarının geliştirilmesi



ihtiyacının ortaya çıktığı düşünülmektedir (krş. Vermeer, 1994; Öner, 2006). Burada asıl yükün çeviribilimciler ve çeviri eğitimlerine düştüğü düşünülmektedir zira bilişim ve iletişim teknolojilerinin bizlere sunduğu yerleştirme endüstrisi gibi alanların hızla popülerleştiği günümüzde yeni çeviri kuramları veya prospektif temelli yaklaşımların benimsenmesi çeviribilim haritasının da genişlemesine katkı yapacak ve onu inter-disipliner bir iblim dalı olmasının yanı sıra disiplinler ötesi bir yapıya kavuşturacaktır⁶⁹. O halde işlevci çeviri, çoğuldzizge ve betimleyici çeviri araştırmalarıyla bütünleşen prospektif anlayışın teknolojik dönüş (bkz. Snell Hornby, 2006) adı altında devam ettirilmesi ve bu kategori altına yeni kuramların eklenmesi gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak sık sık vurgulandığı gibi, bilim dallarının ilerleyici yapısının devam etmesi ve evrilebilmeleri için mevcut bilim yapma geleneğine ait araçlar dışında farklı sorunlar geliştirmesi ve bu sorunların çözümünü araması önemlidir. Zira her yeni yüzyıl ve dönem farklı sorunları da beraberinde getirmektedir. Salt retrospektif yaklaşımlarla geçmişe bakarak sorunların irdelenmesi bazı bilim dallarının yok olmasına yol açabilir. Bu nedenle prospektif yaklaşımların benimsenmesi ve retrospektif yaklaşımların temelde prospektif

yaklaşımları yararına çalıştırılması gerekmektedir. Ancak burada önemli olan husus, bu çalışmada önerilen durumun salt kuramsal düzlemde sosyal bilimler alanıyla sınırlı olduğudur. Zira pek çok olgu halen özellikle tıp alanında retrospektif yaklaşımlarla açıklanabilmektedir. Ancak söz konusu sosyal bilimler alanındaki kuramlar olduğunda salt geçmişe takılı kalmak bilimsel ilerlemeyi yavaşlatır. Çalışmanın bu nedenle özellikle kuramsal incelemeler yapan çeviribilim alanındaki bilim topluluğuna katkı yapması beklenmektedir.

Öneriler:

1. Çevirinin geçmişte olduğu gibi dilsel aktarım olmanın ötesinde (retrospektif), bir kültür aktarımı olarak, günümüzde ise teknoloji aktarımı şeklinde daha geniş kitlelerce benimsenebilmesi için prospektif yaklaşımlarla ilgili çeviribilimsel araştırmalar artırılmalıdır.
2. Bu bağlamda ampirik çalışmaların yapılması sürecin daha net ve somut görülebilmesi için önem taşıyacaktır.
3. Çeviribilimcilerin prospektif yaklaşımlara önem vermesi, çeviribilimin bilimsel anlamda ilerlemesi ve çağın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için gereklidir. Bu sayede mevcut çeviri kuramları Vermeer'in de iler sürdüğü gibi yeniden yorumlanarak, yeni çeviri kuramları bile geliştirilebilir.

⁶⁹ Bununla ilgili olarak Odacıoğlu'nun öne sürdüğü öneri niteliğindeki "entegre yerleştirme kuramına" bakılabilir (Odacıoğlu, 2016; 2017).



Kaynakça

1. Çakır, Mustafa (1996), “Çeviride Eşdeğerlik İlişkileri”, *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Bahar 1996, ss. 93-107.
2. Ersoy, Hüseyin (2012), *Kavram, Kuram ve Süreç Açısından Tercüme Etkinliği*, Araştırma Yayınları, Ankara.
3. Eruz, Sakine (2003), *Çeviriden Çeviribilime*, Multilingual, İstanbul.
4. Even Zohar, Itamar (1978/2000), “The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem” *Translation Studies Reader* (ed. Lawrence Venuti), Routledge, Londra ve Newyork, s. 192-197.
5. Gürçağlar, Tahir Ş. (2011), *Çevirinin ABC’si*, Say Yayınları, İstanbul.
6. Holz-Mänttari, Justa (1984), *Translatorisches Handeln Theorie und Methode (Translatorial Action Theory and Method)*, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki.
7. Munday, Jeremy (2008), *Introducing Translation Theories and Applications*, Third Edition, Routledge, Londra ve New York.
8. Newmark, Peter. (1988), *A Textbook of Translation* Prentice Hall International, Cambridge.
9. Nida, Eugene A. (1964), *Towards a Science of Translating*, Koninklijke Brill NV, Leiden, Hollanda.
10. Nord, Christiane (2007), “Function plus Loyalty: Ethics in Professional Translation”, *Génesis. Revista Científica*, s.7-17.
11. Odacıoğlu, Mehmet Cem (2016), *Çeviribilimde Yerelleştirme Paradigmasına Doğru*, Sakarya SBE, Sakarya (Doktora Tezi).
12. Odacıoğlu, Mehmet Cem (2017), *Çeviribilimde Yerelleştirme Paradigmasına Doğru*, Gece Kitaplığı, Ankara.
13. Öner, Işın-Bengi (2006), “Yerelleştirmenin Tanımı”, *Varlık* (ed. Enver Ercan), Varlık Yayınları, İstanbul, s. 33-35.
14. Parker, Saliha (2008), “Tanzimat Döneminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler: Çoğuldizge Kuramı Açısından Bir Değerlendirme”, *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler*, (yay. haz Mehmet Rıfat), Sel Yayıncılık, İstanbul, s. 22-32.
15. Reiss Katharina ve Vermeer Hans J (1984/2014), *Grundlegung Einer Allgemeinen TranslationTheorie (Towards a General Theory of Translation: Skopos Theories Explained)* (çev. Christiane Nord), Routledge, Londra ve New York.
16. Snell-Hornby, Mary (2006), *The Turns of Translation Studies*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam ve Philadelphia.
17. Şan, Filiz (2012), *Disiplinlerarasılık Açısından Bir Bilim Dalı Olarak Çeviribilim*, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
18. Toury, Gideon (1995), *Descriptive Translation Theories and Beyond*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam ve Philadelphia.
19. Tosun, Muharrem (2000), *Dil Edincini Aşan Bir Edim Olarak Çeviri Eylemi*, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
20. Vermeer, Hans J. (1989/2000), “Skopos and Commission in Translation Action”, *Translation Studies Reader*, (ed. Lawrence Venuti), s. 221-232.



21. Vermeer, Hans J. (1994), “Translation Today: Old and New Problems”, Translation Studies: An Interdiscipline, (ed. Mary Snell-Hornby, Franz Pöchacker ve Klaus Kaindl), s. 3-16.

22. Yazıcı, Mine (2005), *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*, Multilingual, İstanbul.

İnternet Kaynakları

1. Çilingir, Lokman, “Bilim Felsefesi”, <http://www.dicle.edu.tr/Contents/eb14cd4e-c691-491f-9b59-0093514c9403.pdf> **Erişim Tarihi:** 02.08.2017.
2. “Glossary of Linguistic Terms”, <http://www.glossary.sil.org/term/translational-equivalence> **Erişim Tarihi:** 12.08.2017.
3. “Retrospective”, <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/retrospective> **Erişim Tarihi:** 15.08.2017.
4. “Prospective”, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/prospective> **Tarihi:** 17.08.2017.
5. “Retro”, <http://tureng.com> **Tarihi:** 17.08.2017.
6. “Pro”, <http://tureng.com> **Tarihi:** 17.08.2017.